

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, доцента Олексенка Романа Івановича на дисертацію Рябченка Володимира Івановича «Вища школа України в загальноцивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертація Рябченка В.І. як у теоретичному, так і в практичному значенні є актуальним дослідженням. Актуальність обраної автором теми дисертаційного дослідження підтверджується тим, що сучасна техногенна цивілізація без якісної вищої освіти буде нездатною не лише на подальший розвиток, а й забезпечити свій статус-кво в умовах ноосфери.

Для України ж забезпечення якості вищої освіти набуває особливо загостреного характеру, оскільки вона у своєму цивілізаційному становленні як незалежної національної держави змушена розв'язувати ті проблеми, які західноєвропейські країни долали сто, двісті, а то й більше років тому. Логіка цивілізаційного розвитку й досвід Японії, Південної Кореї, Сінгапуру засвідчують, що посісти чільне місце серед лідерів світової спільноти, так званого „золотого мільярду” населення Землі можуть лише ті країни, держави яких у своєму суспільному розвитку керуються філософією на випередження, а не упосліджено прагнуть наздогнати, повторюючи помилки столітньої та двохсотлітньої давності в розвитку світової цивілізації. Для України філософія „навздогін” особливо небезпечна, оскільки в своєму цивілізаційному розвитку вона неодноразово продемонструвала схильність наступати не лише на свої, а й на чужі „історичні” граблі. Новітній період українського державного становлення, на жаль, не став виключенням з цієї нашої трагічно сумної закономірності.

Країни ж лідери з беззаперечною переконливістю неодноразово

продемонстрували й продовжують успішно демонструвати оптимістичну в цивілізованому вимірі закономірність, яка полягає в тому, що стратегія на випередження стає можливою лише тоді, коли державна політика стимулює випереджувальний розвиток своєї науки й освіти. В Україні за останні два десятиліття спостерігається занепад і науки, й освіти. Ті ж кількісні показники, що характеризують розширення послуг у сфері вищої освіти різко контрастують на тлі зниження якості цієї освіти. І з цим низьким рівнем якості вищої освіти та занепадом науки Україна прагне інтегруватись у Європейський простір вищої освіти і науки. Є очевидним, що одними лише інституційними зусиллями вітчизняної вищої школи неможливо успішно розв'язати проблему євроінтеграції.

Дисертант слушно зауважує, що відкритість суспільства є необхідною передумовою його інтеграції у цивілізоване співтовариство, яка має бути запорукою його успішного розвитку. А інтегрованість суспільства у світову спільноту на паритетних умовах є всі підстави вважати об'єктивним, отже неминучим цивілізаційним викликом. Наскільки успішною може бути відповідь на цей виклик, залежить від здатності самого суспільства й держави як політичного інституту, що очолює його країну. Інтегральним критерієм такої здатності дисертант вважає рівень цивілізаційного розвитку, визначальною ознакою якого є розвиненість реальної демократично-правової держави. Тому нелогічно, на його думку, очікувати чи сподіватись на успішну інтеграцію в зовнішній цивілізаційний простір будь-якого із соціальних інститутів суспільства, яке за рівнем свого цивілізаційного розвитку не відповідає визначальним вимогам з боку тієї спільноти, з якою той чи інший соціальний інститут прагне інтегруватись. Оскільки Україна за рівнем розвитку в ній демократії та розбудови й утвердження правової держави негативно контрастує із західноєвропейськими країнами, то цим автор пояснює низьку ефективність запозичень та інновацій, до того ж формального адміністративно-організаційного й структурного характеру, які впроваджуються у вітчизняну систему вищої освіти.

На підставі зазначених вище тверджень автор визначив мету, об'єкт та предмет дисертаційного дослідження й розгорнув з позицій світоглядно-компетентнісного підходу соціально-філософський аналіз стану вітчизняної вищої школи в залежності від українського суспільства й загальноцивілізаційного контексту. У своєму дослідженні дисертант висвітлив ті фактори суспільного й загальноцивілізаційного контекстів, які найбільш значуще впливають на стан і функціонування вищої школи України. Такий формат дослідження цілком виправдав себе й продемонстрував його розширені пізнавальні можливості не лише у сфері вищої освіти, а в аналізові суспільної та загальноцивілізаційної проблематики.

Новизна отриманих автором результатів не викликає сумніву і полягає в здійсненому автором соціально-філософському аналізі стану сучасного українського суспільства, на підставі якого встановлено, що воно соціально хворе й потребує системного оздоровлення, оскільки соціальні хвороби, якими суспільство вражене, мають системний характер. Визначено перелік основних соціальних хвороб та розкрито сутність найбільш небезпечних з них, зокрема: відчуження влади, соціальний паразитизм, корупція, лобізм, протекціонізм, які блокують цивілізований розвиток України та якість вищої освіти. У тісному взаємозв'язку із суспільним контекстом охарактеризовано загальний стан вищої школи України та визначено, що вона найбільше потерпає від подвійних моральних стандартів, корупції та протекціонізму некомпетентності. Розкрито сутність світоглядної компетентності, що полягає у відповідності світогляду, яким керується особа чи певна спільнота людей у своїй діяльності, тим статусам і ролям, у межах яких ця діяльність ними здійснюється. Обґрунтовано, що неадекватність світогляду може звести нанівець будь-яку професійну компетентність. Навіть найвища професійна компетентність не здатна компенсувати брак світогляду, що з беззаперечною переконливістю підтверджує сучасна українська соціальна дійсність. Обґрунтовано необхідність розв'язання проблеми компетентності з позицій її вимірності, зокрема, на: локальному рівні – індивідуально та в межах окремої організації; суспільному рівні – у

масштабах сім'ї, місцевого соціуму, регіону та держави в цілому; глобальному рівні – між державами, у масштабах регіональної та глобальної цивілізації. Пояснено, що у часі цю проблему теж не можна розв'язати раз і назавжди – чи в один якийсь момент, чи то протягом якогось певного періоду, оскільки ця проблема для сучасної цивілізації має перманентний характер. Тому в часі вона має оперативний, поточний, перспективний, стратегічний, життєвий і космічний виміри. Запропоновано концептуальну схему інтерпретації протиріччя між соціальним і технічним у цивілізаційному розвитку людства, що унаочнює зазначене протиріччя як фундаментальну проблему техногенної цивілізації, оскільки науково-технічний прогрес має неперервний лінійно-поступальний характер, а розвитку соціального притаманна дискретність. Загальний соціальний прогрес супроводжується злетами й падіннями, тобто соціальною еволюцією та зворотнім їй процесом. Злети й падіння мають місце як у межах життя конкретної людини, так і в масштабах існування не лише країн, а й цивілізацій. У проявах соціальної дееволюції з усією очевидністю постає проблема неадекватності людини в користуванні набутками науково-технічного прогресу.

Дисертант продемонстрував високу методологічну культуру й гарне знання літератури із цивілізаційної проблематики, проблем вищої школи та філософії освіти, питань світогляду й ціннісних орієнтацій та розвитку особистості студента. Достатньо широкою є методологічна база дослідження. Необхідно зазначити, що автор не лише декларує, але й плідно використовує діалектичний метод, метод системного аналізу, історичний, порівняльний та структурно-функціональний методи.

Сучасність поставила перед вищою школою принципово нові, але дуже важливі питання. Загострення глобальних проблем, яке все більше загрожує знищенню людства, потребує саме суттєвих змін усієї стратегії діяльності останнього, а тому і формування того нового типу світогляду. Оригінальною є позиція автора про роль цивілізаційного цинізму, що деформує світогляд і суспільну свідомість. «Цивілізаційний цинізм блокує розумні дії та совість

людини, а також деформує суспільну мораль та природне право, отже, й світогляд як керівний дороговказ у життєдіяльності як окремої людини, так і людських спільнот. Цивілізаційний цинізм є основним джерелом зла, яке постає в суспільному житті, оскільки він маскується під мораль і джерело добра, вульгарно маніпулюючи поняттями й смислами в цьому сенсі, коли хиба видається за істину, а істина тлумачиться як хиба».

Структура рецензованої дисертації є достатньо логічно концептуалізованою, що відповідає творчому задуму автора, актуалізованій темі, меті й завданням дисертаційного дослідження.

У першому розділі дисертації «Вітчизняна вища школа в контексті сучасного українського суспільства» дисертант переосмислив місію вищої школи України в контексті світової трансформації університетської освіти, а також уточнив місце й роль вищої школи в сучасному українському суспільстві з огляду на новий Закон України „Про вищу освіту”. В цьому ж розділі на підставі соціально-філософського аналізу діагностовано, що сучасне українське суспільство соціально тяжко хворе. А в соціально хворому суспільстві не доводиться сподіватись на здорову вищу школу, що й було підтверджено відповідною характеристикою, яку автор зробив на підставі аналітичного огляду публікацій інших дослідників проблематики вітчизняної вищої освіти.

Другий розділ «Проблема компетентності в загальноцивілізаційному й суспільному контекстах» присвячений дослідженню основних причин, факторів і чинників, які породжують ескалацію в соціальному просторі й часі некомпетентності та призводять до нехтування реальною компетентністю. Автор аргументовано обґрунтовує, що першопричинами цього є авторитаризм, який є основним джерелом цивілізаційного цинізму й чинником культивування у соціальному середовищі конформізму, який покійрно погоджується з підміною понять, якими позначається те, що твориться в соціальній дійсності, зокрема, коли необхідно: чорне вважати білим; сприймати брехню як правду, а хибу як істину; визнавати злочинця невинуватим, а невинуватого злочинцем; і т. д. Автор обґрунтовує, що цивілізаційний цинізм є найпотужнішим чинником

деформації світогляду й індивідуальної та суспільної свідомості. Базовими засадами недеформованих світогляду й свідомості є істина, правда, совість, мораль, право. Оригінальною є авторська інтерпретація зазначених універсалій, яку дисертант зробив з метою обґрунтування їхньої значущості у нівелюванні та блокуванні цивілізаційного цинізму, який є атрибутом цивілізації. На підставі критичного аналізу компетенції церкви й компетентності церковних служителів дисертант приходять до висновку, що проблему моральності суспільства неможливо розв'язати силами й засобами якогось одного соціального інституту, зокрема церкви. Автор стверджує, що зазначену проблему необхідно розв'язувати спільними зусиллями всіх суспільних інститутів, провідна роль серед яких належить не церкві, а державі, оскільки мораль неможливо виділити в окрему субстанцію й покласти функціональну відповідальність за її збереження в належному стані на якогось окремого суб'єкта. Мораль як і цинізм пронизує наскрізь усі пори суспільного життя, до якого причетні всі його суб'єкти у повсякденності своїх життєвих виявів.

У третьому розділі «Цивілізаційне визначення модернізації вищої освіти України» досліджено трансформаційні та модернізаційні процеси, що відбуваються в освітньому просторі України, крізь призму її цивілізаційного визначення. Дисертант обґрунтовує застереження щодо небезпек, які несе в собі технократичний підхід як у цілому в земному бутті, так і зокрема в суспільно-політичній та освітній сферах. Зроблена автором оригінальна інтерпретація феномену технократизму сприяє поглибленому розумінню й усвідомленню тих небезпек і загроз існуванню не лише людському роду, а й усьому земному буттю цей атрибут цивілізації, який породила науково-технічна революція. Здійснений ретроспективний огляд реформ в галузі вищої освіти України за попередні тридцять п'ять років, дав підстави переконливо стверджувати, що проблему низької якості вищої освіти неможливо розв'язати одними лише внутрішньо інституційними реформами, нічого не поліпшуючи у цьому сенсі в суспільному контексті, звідки формується попит, більшою мірою, на дипломи, а в меншій – на реальну компетентність.

У четвертому розділі «Вітчизняна вища школа: концептуальний аналіз сучасного стану крізь призму актуалізації особистості студента» авторові вдається вибрати цікавий ракурс погляду на сучасний стан вітчизняної вищої школи крізь призму актуалізації особистості студента, яка за період навчання потрапляє в контекст соціокультурного середовища вищого навчального закладу, що у свою чергу перебуває під впливом суспільного й глобального цивілізаційного контексту. В цьому ракурсі висвітлюються ключові проблеми вітчизняної вищої школи й визначаються основні причини, що їх породжують. Запропонована концептуальна модель соціалізації особистості студента.

У п'ятому розділі «Демократизація як засіб подолання некомпетентності й шлях оздоровлення українського суспільства та його вищої школи» визначено основні шляхи подолання ціннісного розколу та успішної розбудови державності України, а також представлені концептуальні положення, пропозиції та шляхи оздоровлення суспільства. Узагальнююча пропозиція автора полягає в наступному: „Щоб Україна вийшла з псевдодемократичної облуди, яка затуманює суспільну свідомість, і стала на шлях реальної демократизації свого суспільства й розбудови та утвердження в ньому правової держави, необхідна політична й громадянська воля суб'єктів творення її соціальної дійсності. Звідси постає нагальність світоглядної революції в українському суспільстві, оскільки без кардинальної зміни світогляду суб'єктів творення його сучасної соціальної дійсності неминучі чергові революції на майданах і вулицях, які з кожним разом матимуть все більш радикальний і руйнівний характер. В умовах воєнної агресії це загрожує державній незалежності України, отже й історичному майбутньому українського народу. Тому краще революція у свідомості, ніж на вулицях і майданах.» (С. 644).

Крім теоретичного, суттєвим є й прикладне значення виконаної наукової роботи. Матеріали дисертації доцільно використовувати для підготовки відповідних розділів фундаментальних праць з філософії освіти, матеріали дослідження можуть використовуватись у навчальному процесі, зокрема, при читанні курсів «Соціальна філософія», «Філософія освіти», «Освітня політика»

та низці спецкурсів. Дослідження В.І. Рябченка може бути врахованим у розробці, формуванні та здійсненні освітньої політики й практики. Вони актуальні для перспектив цивілізаційного розвитку сучасного українського суспільства.

Наукова новизна та достовірність основних положень і висновків, сформульованих у дисертації, не викликає сумніву. Високий ступінь їх обґрунтованості забезпечений критичним осмисленням широкої джерельної бази.

Однак, як будь-яке масштабне дослідження, дисертація В.І. Рябченка не позбавлена й певних недоліків. Тому хотілося б висловити деякі зауваження й побажання, які, можливо, будуть корисні автору в його подальшій роботі:

1. У підрозділі 2.6. „З’ясування сутності компетентності з позицій системного та синергетичного підходів” на стор. 359 дисертант без посилань на прізвища й публікації стверджує, що „У філософських колах спостерігається тенденція розшарування й поділу науковців за лінійними та нелінійними поглядами на світ. Одні позиціонують себе радикальними прибічниками синергетичного підходу. А з іншого боку залишається значна частина тих, хто стоїть на традиційних філософських позиціях і цей підхід та й саму синергетику як напрям філософії сприймають ще з більшим скепсисом, аніж синергетики дивляться на лінійні погляди й підходи в дослідженнях та інтерпретаціях світу.” Оскільки це твердження не підкріплене посиланнями, які б засвідчували таке розшарування, то, по-перше, з’являються підстави для зауваження автору в допущеній ним некоректності, а по-друге, виникає питання щодо підстав, на які він спирався, коли робив такий висновок.

2. У тому ж таки підрозділі 2.6. автор небезпідставно зазначає, що знання синергетики застосовуються більшою мірою для розбалансування соціальних систем і створення в них хаосу, а меншою мірою для наведення в них порядку. Це твердження автор підкріплює прикладами агресивного експансіонізму з боку США, зокрема у відношенні до ісламського світу на Близькому Сході та у розвалі Югославії десятилітньої давності. У цьому контексті доречно було б

апелювати до зовсім новітніх проявів неокolonіальних амбіцій з боку Росії, яка цілеспрямовано детонує хаос у масштабах всієї земної спільноти.

3. Віддаючи належне дисертанту за здійснений ним у підрозділі 1.1.2. (стор. 53-89) критичний аналіз Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, необхідно зробити зауваження щодо невиконаного ним анонсованого на стор. 62 зобов'язання конкретніше проаналізувати в підрозділі 3.4. зміст запланованих Стратегією освітніх реформ. Зафіксоване у монографії зобов'язання дисертант має виконати в наступних своїх публікаціях.

4. У підрозділі 2.5.1. автор позначив надзвичайно актуальну в сучасному цивілізаційному вимірі проблему колективної компетентності, але на жаль, цей концепт не був використаний дисертантом у дослідженні сучасного стану українського суспільства й визначенні історичних перспектив України через набуття здатності українського народу як титульної нації створити на своїй історичній землі успішну Державу. Будемо сподіватись, що дисертант цю прогалину надолужить у майбутній своїй науковій роботі.

Втім, зазначені недоліки істотно не впливають на загальну оцінку дисертації, яка є дослідженням, виконаним на високому теоретичному рівні, відзначається чіткою структурою, якісним мовностилістичним викладом матеріалу. Дисертація В.І. Рябченка містить нові ідеї, науково виважені висновки, є цікавою і змістовною. Автор засвідчив високу наукову компетентність і культуру філософського мислення.

Текст автореферату відображає основні положення і найважливіші наукові висновки, які винесені на захист, відповідає змісту дисертаційної роботи. Основні положення та висновки дисертації висвітлені в опублікованих працях автора й пройшли достатню апробацію на наукових конференціях різних рівнів.

Спираючись на вищезазначене, з урахуванням теоретичної й практичної значущості досягнутих у дисертаційній роботі результатів, можна стверджувати, що дисертація В.І. Рябченка «Вища школа України в загальноцивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу» є самостійним, обґрунтованим

дослідженням, яке розширює методологічну базу вивчення проблем вищої школи, дозволяє по-новому подивитися на питання сучасного стану вищої школи України та її залежності від українського суспільства під впливом сучасного загальноцивілізаційного контексту. Дисертація є самостійним, цілісним дослідженням, в якому ставляться і розв'язуються складні й актуальні науково-теоретичні та науково-практичні проблеми. Кожний розділ дисертації, як і всю працю, завершено висновками. Винесені на захист положення й висновки є достатньо обґрунтованими.

Враховуючи важливість, новизну, теоретичну й науково-практичну значущість результатів, отриманих Рябченком Володимиром Івановичем в процесі роботи над дисертацією «Вища школа України в загальноцивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу», можна стверджувати, що дисертація повністю відповідає п. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її автор заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

Доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Р.І. Олексенко

